

Бехта І. А.,

доктор філологічних наук, професор
Львівського національного університету імені Івана Франка

Паров'як І. І.,

аспірант кафедри германського,
загального і порівняльного мовознавства,
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ЕКСПАНСІЯ ВИХІДНОЇ МОДЕЛІ РЕЧЕННЯ НІМЕЦЬКОГО ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ТЕКСТУ

Анотація. У статті розглянуто прийом експресивно-го синтаксису – експансію вихідної моделі, на матеріалі німецького постмодерністського роману кінця ХХ початку ХХІ століття. Особлива увага приділена вивченню синтаксичних структур та їх функцій. Наводяться статистичні та кількісні підрахунки вживання експресивних маркерів експансії.

Ключові слова: експансія, експресивний, художній текст, синтактико-стилістичний маркер.

Емотивність художнього тексту (далі ХТ), визначаючись єдністю смислового й емоційного сприйняття, створюється завдяки експлікації в ньому знань, характеру і способу їх репрезентації, пояснення та інтерпретація яких власне й зумовлює емоційне сприйняття гіпотетичним читачем дійсності художнього тексту [1, 90]. У німецькій художній постмодерністській прозі багато думок завуальовано та приховано, через введення в ХТ різних синтактико-стилістичних маркерів (далі ССМ). Інтерес до експресивного синтаксису зумовлений потребою вивчення мовних засобів, через які можна досягти максимального впливу на читача, що вельми актуально для художнього постмодерністського мовомислення. Позиція слів у німецькому реченні визначається граматичною нормою, яка подеколи порушується. Причиною порушення цих норм є зумисно екзальтоване використання авторами-постмодерністами ССМ. Відтак, відбувається варіативність синтаксичної структури. Варіативність означає відхилення від норми, і чим незвичніший порядок слів у реченні тим більшою є експресивність висловлення [8, 105].

Актуальність дослідження полягає у розкритті структурних і функційних механізмів синтаксичних конструкцій та мультиекспресивної експлікації синтаксичної одиниці літературно-художнього твору з позицій функційної парадигми сучасних мовознавчих студій.

Мета статті – виявити особливості семантико-синтаксичної організації конструкцій емоційно-експресивного синтаксису із встановленням їхньої дієвості в постмодерністських романах кінця ХХ – початку ХХІ ст. Досягнення мети видається можливим за умови розв'язання таких завдань:

1) проаналізувати прийоми експансії вихідної моделі речення;

2) з'ясувати статус конструкцій експресивного синтаксису в художньому дискурсі.

Об'єкт дослідження – експресивна синтаксична одиниця у німецькомовному постмодерністському романі кінця ХХ початку ХХІ ст.

Предмет дослідження – структурні та функційні засоби розширення синтаксичної структури у літературно-художнього творі.

Матеріал дослідження – сучасні німецькомовні постмодерністські романи кінця ХХ початку ХХІ ст.

Кожна синтаксична побудова є експресивно насиченою. Виразність ХТ зумовлена заміною компонентів, додаванням мовного компоненту, опущенням синтаксичної складової, зміною порядку синтаксичних одиниць [6, 177-181]. Виходячи з нашого завдання, ми зосередимо свою увагу на вивченні експансії – розширенні синтаксичної моделі речення.

Експансія синтаксичної структури реалізується в художньому мовленні за рахунок *розширення* структури лінійної кількості одиниць, які входять до неї, та *ускладнення* структури шляхом введення в групу головних членів речення додаткових одиниць [2, 306]. За нашою класифікацією до розширених синтаксичних структур відносимо: граматичні повтори (*граматичний паралелізм*), лексичні повтори (*анафора, епіфора, простий контактний повтор, анеліфора, апанафора, хіазм, антитеза*) та *лексико-граматичні повтори (асиндетон, полісиндетон, градація, спадна градація, проlepsis та приєднання)*.

В результаті *кількісного аналізу* отримані показники дослідження верифікувалися статистичними формулами, зокрема формулою обчислення – визначення наявності відповідності, чи розбіжностей між розподілом спостережливих частот, за допомогою критерію χ «хі» квадрат (В.В. Левицький); коефіцієнта спряженості (А.А. Чупрова) – для визначення міри спряженості між двома ознаками. За спеціальною таблицею, де вказані значення суми χ^2 при певних ступенях свободи (див. П-7), при вірогідності $P=0,01$ значення $\Sigma\chi^2=76,15$ [3, 244]. Оскільки $\chi^2=115,22 > \chi^2 76,15$, дані нашого дослідження є статистично значимі. Коефіцієнт спряженості (К) для нашого дослідження становить 0,0245, що відповідає нормам (0 – +1). Статистичні розрахунки підтверджують вагомість дослідження і констатують певні закономірності вживання ССМ в німецькому постмодерністському романі. Слід також зазначити, що кількісні показники мають свої переваги завдяки елементарності та наочності, поступаючись статистичним в точності,

проте саме результатами кількісних підрахунків будуть використані у цьому дослідженні (див. рис. 1):

Рис. 1. Відсоткова репрезентація експансії вихідної моделі речення

Детальніше зупинимось на найбільш вживаніших ЦСМ. **Простий контактний повтор** (22,7%) є різновидом лексичних повторів, які в першу чергу є як найчастотнішими засобами досягнення когерентності тексту [6, 264; 13, 79]. Актуальним, з точки зору мовця, може виступати будь-який компонент синтаксичної конструкції, який співвідноситься із семантикою висловлювання, так і пов'язаний з його прагматикою: *Ich wünsche die Konferenz zum Teufel, ich fühlte mich betrogen und gedemütigt, ich hasste Sheila, ich hasste Samir, ich wollte weg von hier* [12, 160]. Повторення слова «ich» створює смисловий фон та емоційне відчуття роздратованості та безсилля героя. Простий контактний повтор з індивідуалізацією номінації є не просто повторюваною дескрипцією, але й у переважній більшості випадків дескрипцією емоційною та / або оцінною, яка свідчить про суб'єктивне ставлення мовця до предмета мови. Він реалізується через складну ієрархію когнітивних, комунікативно-прагматичних та лінгвостилістичних функцій, які дозволяють більш ефективно провести системно-структурний, дистрибутивний та компонентний аналіз моделей простого контактного повтору в німецькому постмодерністському романі. Однак, у більшості ситуацій, прямий вираз намірів суб'єкта впливу є небажаним, тому він вуалюється. Простий контактний повтор використовується в складі так званої стратегії залучення (в термінах Д. Таннен – «involvement strategy») [15]. Вживання таких повторів створює загальний простір комунікації.

Анафоричний повтор (17,2%) – повтор слова чи словосполучення на початку синтаксичної конструкції у висловлюванні (тексті). Виконуючи граматичну функцію засобів зв'язку між частинами речення чи самостійними реченнями, цей повтор має великі стилістичні можливості: посилює логічну спаяність мовлення (1); забезпечує епічність викладення в художньому творі (2); виступає засобом зображення душевного стану людини (3): (1) *Er lernte den Gebrauch des Scheidetrichters kennen, mit welchem man das reine Öl gepresster Limonenschalen von der trüben Rückstandsbrühe trennte. Er lernte Kräuter und Blüten zu trocknen, auf Rosten in schattiger Wärme, und das raschelnde Laub in wachversiegelten Töpfen und Truhen zu konservieren. Er erlernte die Kunst, Pomaden auszuwaschen, Infusionen herzustellen, zu filtrieren, zu konzentrieren, zu klarifizieren und zu rektifizieren* [14, 123]. (2) *Spiel ich noch immer gerne, sogar jetzt, wo ich wieder leben muß, und zwar mit meinem Sohn, wenn er seine Tochter Helene, die ja wie*

ich heißt, auf Besuch mitbringt. Spielt ziemlich gerissen, das Mädels, besser als ihr Vater, dem ich zwar das Skatspielen beigebracht habe, als er zehn oder elf war, der aber immer noch wie ein Anfänger reizt. Spielt seinen geliebten Herz Hand selbst dann, wenn er mit ner blanken Zehn dasitzt... [7, 377]. (3) *Ich brülle, wie ich nie zuvor gebrüllt hatte. Ich brülle wie ein Vieh, drehte mich, warf mich hin und her wie ein Eber, wie ein Bär, angefallen von einem Rudel Hunde* [12, 264]. Результатом використання анафори є виразність, створенням певного темпу та мелодики [2, 309].

Епіфора (2,4%) – повтор кінцевого елемента у двох чи декількох наступних одне за одним реченнях: *Im Hause Richis an der Rue Droite blieb es still. Richis hatte sich jede Zurüstung für den «Tag der Befreiung», als welchen das Volk den Hinrichtungstag des Mörders bezeichnete, verboten. Ihm war alles ein Ekel. Die plötzlich wiederaufbrechende Furcht der Menschen war ihm ein Ekel gewesen, ihre fiebrige Vorfreude war ihm ein Ekel. Sie selbst, die Menschen, alle miteinander, waren ihm ein Ekel* [14, 294]. Епіфора в поєднанні з анафорою та граматичним паралелізмом синтаксичних структур є дуже виразним стилістичним засобом. Будучи характерним прийомом поетичного синтаксису, епіфоричний повтор створює в прозі певний ритм, який відбувається завдяки тотожному лексичному вираженню та інтонаційному виділенню кінцевих елементів синтаксичної конструкції [4, 155-156].

До граматичних повторів відносимо вищезгаданий **граматичний паралелізм** (8,2%) – стилістичний маркер, який реалізується через тотожну будову двох чи більше речень або їх частин. Паралелізм може бути повним, не повним, частковим [4, 152]. Повний граматичний паралелізм супроводжується повним повтором структурно-синтаксичних моделей в межах певного контексту: *Tu mir weh. Tu mir weh. Tu mir weh* [5, 237]; *Frei für Muße. Frei für Spiele. Frei für allerlei Spaß* [7, 369]. Структурна відповідність речення виражається в повному паралелізмі: однотипність моделей речення, однаків порядок слів у синтаксичних конструкціях та ідентична граматична оформленість. Типовим для німецького постмодерністського роману є використання авторами **неповних граматичних паралелізмів**, при яких один чи декілька елементів в одному з паралельних рядів є відсутнім: *Er gedachte des Gerbers Grimal, Giuseppe Baldinis, des Marquis de la Taillade-Espinasse. Er gedachte der Stadt Paris, ihres großen tausendfach schillernden üblen Brodems, er gedachte des rothaarigen Mädchens in der Rue des Marais, des freien Landes, des dünnen Winds, der Wälder. Er gedachte auch des Bergs in der Auvergne – er umging diese Erinnerung keineswegs –, seiner Höhle, der menschenleeren Luft. Er gedachte auch seiner Träume. Und er gedachte all dieser Dinge mit großem Wohlgefallen* [14, 278]. **Частковий паралелізм** – повтор декількох побудованих одне за одними синтаксичних одиниць в межах одного речення: *Man fuhr sie zu einer Kläranlage, man fuhr sie zu einem Ölbohrurm in sumpfigem Niemandsland, man fuhr sie zu einer Großbäckerei, man fuhr sie an einen Ort, wo es vor achtzig Jahren noch eine Zeltsiedlung der Nomaden gegeben hatte* [9, 101]. В залежності від лексичного наповнення елементів паралельних структур паралелізм може виражати зіставлення чи протиставлення, що призводить до утворення **антитез** (0,5%).

Анепіфора (2,4%) – повтор мовленнєвої одиниці на початку та кінці речення: *Die Jugend, die Jugend – sind diese Burschen, die sich in Kompanien am Denkmal herumtreiben, die Jugend* [10, 94]? Деякі лінгвісти називають його кільцевим повтором або обрамування [4, 144]. Повторюватись можуть як окремі слова: *So unterbesetzt, wie die sind, total unterbesetzt* [12, 16]; так і словосполучення: *«Nicht dieses Parfum!» rief er wie mit allerletzter Kraft, «nicht dieses Parfum! Es tötet mich!»* [14, 187]. В романах німецьких постмодерністів ми спостерігаємо також як повторюються повноцінні речення в рамках однієї синтаксичної структури: *Das wird'n teurer Spaß, murmelte Harry in einem fort, das wird'n teurer Spaß* [14, 35]. Емоційно-експресивні маркери взаємодіють між собою. Стилістична конвергенція, може відбуватися в межах одного речення: *Nimm dich zusammen, dachte ich, nimm dich zusammen, nimm dich doch zusammen, wenn du nicht versagst, kann es funktionieren, aber du mußt dich zusammenehmen* [9, 185]. В цьому прикладі ми спостерігаємо, що крім анепіфори, автор використовує також простий контактний повтор, надаючи синтаксичній конструкції додаткової виразності.

Апанафора (3,7%) – повтор кінцевого елемента, який виконує функцію зв'язку, і бере участь в утворенні когерентності тексту: *O Gott, die ungereimten Gedanken, die mich beim Anblick des kleinen, roten Buches überfallen, die Erinnerungen, die Sehnsucht! Sehnsucht nach der Vergangenheit, die ich gelebt habe, Sehnsucht nach einer Vergangenheit, die ich nicht gelebt habe* [11, 9]. Розвиток тієї чи іншої мікротеми здійснюється за допомогою контактного повтору – підхоплення, що виконує смислово та структурну функції: *Und alleine gelassen, endlich – mal wieder! – allein, greift Jean-Baptiste nach den ersehnten Gerüchen, öffnet die erste Flasche, schenkt sich ein Glas voll bis zum Rand, führt es an die Lippen und trinkt. Trinkt das Glas kühlen Geruchs in einem Zug leer, und es ist köstlich!* [14, 165]. Підхоплюючий елемент речення виконує уточнюючу функцію і надає художньому мовленню виразності та емоції. Стилістичні функції в межах двох реплік розкриваються в тісному взаємозв'язку з контекстом [4, 144]. Характерним для апанафори є вираження природної експресивно-забарвленої реакції (радість, задоволення (1), різні відтінки негативної реакції (2)): (1) *Ich bin das Schicksal. Das Schicksal – das ist der Wodka oder eine Zitronenlimonade oder unser Carrot Cake* [12, 67]; (2) *Anno 1782, mit fast siebzig Jahren, gab sie ihr Gewerbe auf, kaufte sich wie vorgehabt in eine Rente ein, saß in ihrem Häuschen und wartete auf den Tod. Der Tod aber kam nicht* [14, 38-39]. Додаткові синтактико-стилістичні значення вживання повтору є необхідним елементом експресивно-художнього впливу на читача.

Поширеним виразним маркером для створення синтаксичної експресії в художньому тексті є перелічення. За своїм характером **перелічення** може бути **асиндетичним** та **полісиндетичним**. **Асиндетон** (11,5%) представлений у німецькому художньому постмодерністському мовленні старого та молодого покоління: *Er spielte so herrlich Klavier, rezitierte wunderbar Gedichte von Goethe und Sonette von Shakespeare, führte mit Friedel, ihrem Sohn, lange philosophische Gespräche, brachte Else erstklassige Literatur, spielte vierhändig mit ihr auf dem Flügel, führte sie in Theater und Konzert* [11, 29]. Асиндетичне перелічення

дієслів створює в цьому прикладі додатковий ефект опсїху та збудження. На протигагу асиндетону виступає синтаксична конструкція **полісиндетон** (2,2%): *Dieser Geruch hatte Frische; aber nicht die Frische der Limetten oder Pomeranzen, nicht die Frische von Myrrhe oder Zimtblatt oder Krauseminze oder Birken oder Kampfer oder Kiefernnadeln, nicht von Mairegen oder Frostwind oder von Quellwasser..., und er hatte zugleich Wurme; aber nicht wie Bergamotte, Zypresse oder Moschus, nicht wie Jasmin und Narzisse, nicht wie Rosenholz und nicht wie Iris...* [14, 52]. Полісиндетичний зв'язок створює ефект розмірності, рівноваги та протяжності висловлювання. В німецькій мові використовується також комбінація двох видів зв'язку – асиндетичного та полісиндетичного: *Unsere Boote hießen: Alpha, Beta, Gamma, Theta, Delta, Epsilon, Jota und Kappa. Das zuletzt genannte Boot ging leider im Verlauf des insgesamt erfolgreichen Unternehmens im Englischen Kanal verloren* [7, 25].

До розширених синтаксичних структур експансії відносимо: **вставні конструкції** (21,3%), які є одними з найбільш численних та типових маркерів німецького постмодерністського мовлення. Вставна конструкція є граматично незалежною від речення в яке вона вводиться: *Sie blieben in der Mode, bis vieltausend Strohhutmänner in Klein- und Großstädten – ich in Schwerin beim Kammergericht – um jeweils einen Gendarmen versammelt standen, der uns offener Straße und im Namen Seiner Majestät an einem Spätsommertag, vom Blatt lesend, den Kriegszustand verkündete* [7, 15]. Як ми бачимо парантеза графічно вводиться в речення за допомогою тире, дужок чи коми. Стилістично-мотивовані вставні конструкції роблять мову більш вільною і надають їй розмовного характеру. Часто ми спостерігаємо як автор вводить в речення позитивні чи негативні емоції, які не впливають на форму речення, проте насичують його виразно: *Anfang Februar – ich hatte erst Ende Januar erfahren, dass die Konferenz in der letzten Februarwoche stattfinden sollte – ging mir auf, dass es wohl wenig sinnvoll wäre, meine Rede auf Deutsch zu halten* [12, 133]. В цьому реченні вставним є складнопідрядне речення, яке є носієм додаткової інформації. Але крім цілих речень автори водять в синтаксичні структури дрібніші синтаксеми. Для прикладу такими вставками є окремі слова: *Ich fummelte ihren BH auf, patschte ihr auf der Brust – Süßze – herum und erwartete, davon eine Erektion zu bekommen* [5, 190]; *Unser aller Leben ist den Letzten Jahren ein anderes geworden. Und das mag – vielleicht, vielleicht – der Grund dafür sein, dass ich endlich in der Lage war, mich an meine Geschichte über Estland zu wagen* [12, 128].

Відомі германісти В. Фляйшер / W.Fleischer та Г. Міхель / G.Michel називають три критерії за яким повинні розглядатись парантези: форма та об'єм; позиція; стилістичний потенціал [6, 111].

Щодо першого критерію то ми зазначали, що за своїм об'ємом парантези бувають дуже різні. Це явище слід пов'язувати з авторськими манерами подачі інформації. В романі Г.Грасса / G. Grass «Mein Jahrhundert» / «Моє століття», автор використовує великі за об'ємом вставні конструкції: *Zudem verstand es der Zeichner – nein, nicht ich war der Übeltäter, sondern ein Künstler, den ich von Bremen her kannte und der mit dem Künstlervölkchen in Woppswede verkehrte – Helm und Zwirbelbart dergestalt*

vor marokkanischer Kulisse zur Schau zu stellen, daß sich die Kuppeln der Moscheen und deren Minarette mit der Rundung der reichverzierten Haube und dem spitzen Pickel aufs Lebendigste in Einklang befanden [7, 23]. В романі також зустрічаються приклади коли в одному реченні є дві або більше вставних конструкцій: *Es galt, im Volke eine allgemeine Bewegung, mehr noch, Begeisterung für das Flottenwesen auszulösen. Der Flottenverein, ein Flottengesetz mußte her, wobei mir die Engländer – oder sage ich besser, meine liebenswerten englischen Vettern? – wider Willen geholfen haben, als sie während des Burenkrieges – Sie erinnern sich, lieber Freund – zwei unserer Dampfer ganz und gar widerrechtlich vor der ostafrikanischen Küste aufbrachten* [7, 44]. За позицією більшість парантез стоять в середині речення, але є також випадки вживання вставних конструкцій в кінці речення.

Основною причиною використання авторами-постмодерністами парантез є введення в текст додаткової інформації через призму суб'єктивного мислення автора та його ставлення до подій чи предметів. Вставна конструкція часто виконує функцію уточнення: *Ich war – damals noch, denn heute bin ich arbeitslos, und die Wahrscheinlichkeit, daß noch eine Firma mich einstellt, ist nicht groß – Leiter der Abteilung für Nummernverwaltung und Nummernzuweisung in einer der großen Telekommunikationsfirmen* [9, 161]. В художньому мовленні виступають парантези як засіб для створення уповільнення та зацікавлення: *Ich brauche gar nicht «Erinnert euch!» zu verordnen, ich weiß – und in ein paar Stunden werden auch Sie es wissen –, daß nichts, was irgendeiner tat, das System zum Einsturz gebracht hat* [5, 105].

Отже, утворені в результаті експансії варіанти синтаксичних моделей є стилістично-маркованими і виконують функцію підсилення виразності мовлення.

Література:

1. Бехта І.А. Авторське експериментаторство в англійській прозі ХХ століття / Іван Антонович Бехта. – Львів : ПАІС, 2013. – 268 с.
2. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс : [учеб.] / Маргарита Петровна Брандес. – [3-е изд., перераб. и доп.] – М. : Прогресс-Традиция ; ИНФРА-М, 2004. – 416 с.
3. Левицкий В.В. Квантитативные методы в лингвистике / В.В. Левицкий. – Винница : Нова Книга, 2007. – 264 с.
4. Мороховский, А.Н., Воробьева, О.П., Лихошерст, Н.И., Тимошенко, З.В. Стилистика английского языка. – Киев, 1984. – 288 с.
5. Brussig T. Helden wie wir / Thomas Brussig. – Frankfurt am Main : Fischer, 1998. – 336 S.

6. Fleischer W. Stilistik der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – Frankfurt am Main : Peter Lang Verlag GmbH, 1993. – 341 S.
7. Grass G. Mein Jahrhundert / Günter Grass. – Göttingen : Steidl Verlag, 1999. – 383 S.
8. Hodakowska N. Stilistik der deutschen Sprache // Lehrbuch für die Studenten der Hochschulen / Natalya Grigorievna Hodakowska. – K : Арт – Дизайн, 2010. – 216 S.
9. Kehlmann D. Ruhm / D. Kehlmann. – Reinbek: Rowohlt Verlag, 2009. – 205 S.
10. Lenz S. Der Mann im Strom / S. Lenz. – München : Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 1977. – 160 S.
11. Schrobsdorff A. Du bist nicht so wie andere Mütter / Angelika Schrobsdorff. – München : Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 1997. – 560 S.
12. Schulze I. Handy / Ingo Schulze. – München : Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 2009. – 288 S.
13. Sowinski B. Stilistik der deutschen Sprache / B. Sowinski. – Weimar, Stuttgart : Verlag Metzler, 1999. – 339 S.
14. Süskind P. Das Parfum / Patrick Süskind. – Zürich : Diogenes Verlag Zürich, 1985. – 336 S.
15. Tannen D. Gender and Discourse / D. Tannen. – Oxford : Oxford University Press, 1994. – 201 p.

Бехта И. А., Паровяк И. И. Экспансия исходной модели предложения немецкого постмодернистского текста

Аннотация. В статье рассмотрен прием экспрессивного синтаксиса – экспансии исходной модели, на материале немецкого постмодернистского романа конца ХХ начала ХХІ века. Особое внимание уделено изучению синтаксических структур и их функций. Приводятся статистические и количественные подсчеты употребления экспрессивных маркеров экспансии.

Ключевые слова: экспансия, экспрессивный, художественный текст, синтактико-стилистический маркер.

Bekhta I., Paroviak I. The Expansion of the original model on the material of postmodern German text

Summary. The article deals with the reception of expressive syntax – the expansion of the original model, on the material of postmodern German novel of the late 20th – early 21st century. Particular attention is paid to the study of syntactic structures and their functions. We present statistical and quantitative calculations of using the expressive markers of expansion.

Key words: expansion, expressive, fiction, syntactical-stylistic marker.